

17. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

18. Хьелл Л. Теории личности (Personality Theories) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с. (Серия : Мастера психологии).

19. Чамата П.Р. Вопросы самосознания личности в советской психологии / П.Р. Чамата // Психологическая наука в СССР : в 2 т. – М., 1960. – Т. 2. – С. 91-110.

20. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися / Т.С. Яценко. – К. : Освіта, 1993. – 208 с.

УДК 159.922.123

ФОРМУВАННЯ ОСНОВИ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Кулакова Л.М.

У статті представлено аналіз процесу формування основи почуття власної гідності у молодших школярів. Висвітлюються передумови, методи й засоби формування такого почуття. Надаються результати теоретичного аналізу та експериментального вивчення проблеми дослідження.

Ключові слова: *гідність, моральність, самоставлення, почуття власної гідності.*

В статье представлен анализ процесса формирования основы чувства собственного достоинства у младших школьников. Освещаются предпосылки, методы и способы формирования такого чувства. Даются результаты теоретического анализа и экспериментального изучения проблемы исследования.

Ключевые слова: *достоинство, нравственность, самоотношение, чувство собственного достоинства.*

The analysis of the process of forming the basis of self-esteem in young schoolchildren. Highlights the conditions, methods and techniques of drawing such a feeling. Given the results of theoretical analysis and experimental study of the problem of the study.

Key words: *dignity, morality, self-attitude, self-esteem.*

Постановка проблеми дослідження. Проблема формування почуття власної гідності у сучасних умовах актуальна, набуває особливого значення. Особистість стає у центр нового світогляду, а це запорука успіху у формуванні нового суспільства. Це пов'язане з конкрет-

ними вимогами до особистості мінливого суспільства, потребою формування людей нового типу: яскравих, думаючих, котрі уміють посто- яти за себе й своїх близьких. Учені, які здійснюють дослідження у галузі психології особистості, розглядають гідність як найважливішу моральну якість, інтегративність людської реальності, вищу цінність в особистісному зростанні (О. Асмолов, Є. Ісаєв, О. Леонт'єв). Розуміння людиною власної самоцінності зростає. Чим нижче значення цінно- стей, тим нижче гідність особистості. Життєвий шлях особистості – це історія її переживань (Л. Виготський). У філософському й психологіч- ному планах осмислення проблеми визначено:

- гідність і сенс життя, загальнолюдські цінності (Є. Трубець- кой, Г. Тульчинський);

- гідність і відповідальність (М. Бердяєв, О. Вейнінгер);

- гідність як можливість людини бути самоцінністю (Г. Банзелад- зе, І. Кант);

- гідність як інтегративна характеристика цілісності людини (Є. Ісаєв, В. Слободчиков);

- розуміння універсальності людини (Б. Анан'єв);

- гідність і воля, самоповага, "Я-концепція", вищі моральні почуття (Л. Виготський, Дж. Мід, Ю. Орлов, В. Столін, І. Чеснокова, Т. Шибутані);

- гідність і вчинок (М. Бахтін, С. Рубінштейн);

- гідність і рефлексія, самопізнання, самооцінка, самосвідомість (Б. Паскаль, Л. Фейєрбах, Д. Юм);

- право на гідність особистості кожного (А. Маслоу, К. Род- жерс, Е. Еріксон).

Дослідження Д. Ельконіна дозволили поглибити теорію психіч- ного розвитку дитини, дати характеристику структурі й змісту цього процесу. Створена ним теорія, за визначенням В. Давидова, уточнила й розвинула ідеї, що склалися в працях Л. Виготського, О. Леонт'єва, А. Лурії, А. Запорожця, охарактеризувала зовнішні умови, джерела, фактори й рушійні сили розвитку. Базовими для нашого дослідження стали праці психологів, де гідність розглядається як умова, внутрішній регулятор і образ прояву саморозвитку особистості. Вона активізує самопізнання, саморегуляцію, надає нові сили самовихованню, спря- мовує самоактуалізацію людської поведінки. Ослаблення й витиснен- ня старих, закріплених форм регулювання йде швидше, ніж станов- лення нових внутрішніх регуляторів поведінки.

У наукових дослідженнях, на наш погляд, недостатньо розгля- нуті психолого-педагогічні основи почуття власної гідності (ПВГ): мо- ральні якості особистості, закономірності їх формування у дітей. У свідомості виникає моральний "вакуум", небезпечний для дітей, тому гос-

тро виявляються недозволені протиріччя між потребою в моральному розвитку молодшого школяра і його станом на даний момент; вихідними діагностичними даними становлення основи ПВГ і відсутністю технології в створенні корекційно-розвивальної програми за досліджуваною проблемою.

Мета нашої статті систематизувати теоретичні положення про ПВГ, експериментальним шляхом виявити наявність самопроцесів, що становлять психологічну основу формування моральних якостей ПВГ молодших школярів.

Результати теоретичного та експериментального аналізу проблеми дослідження. Об'єкт дослідження: цілісний процес формування ПВГ. Предмет дослідження: самопроцеси, що лежать в основі формування ПВГ молодших школярів.

На основі самопроцесів можливо успішно формувати ПВГ у молодшого школяра, якщо:

- розробити модель функціонування самопроцесів ПВГ із застосуванням комплексу методик і позначити моральні якості у кожному самопроцесі;

- розробити корекційно-розвиваючу програму, залучивши у неї різні сторони діяльності, де відбувається самоусвідомлення, самооцінка й самоствердження дитини.

Методологічною основою дослідження є положення:

- про сутність особистості (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, О. Леонтьєв);

- про гідність особистості як загальнолюдські цінності (Г. Батіщев, С. Франк);

- про єдність соціальної й особистісної детермінант розвитку (Б. Ананьєв, О. Асмолов);

- про взаємозв'язок гідності й загальнолюдських цінностей (Г. Банзеладзе, П. Боранецький); про єдність свідомості й діяльності (А. Петровський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін);

- про високу сприйнятливості дітей до психолого-педагогічних впливів (Л. Виготський, В. Мухіна, С. Якобсон).

Дослідження відбувалося за такими етапами:

Перший етап – теоретико-організаційний. Вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної, соціологічної, літератури за проблемою, визначення, об'рунтування теоретичної бази й методологічної основи. Сформульовані проблема, мета, гіпотеза, завдання дослідження.

Другий етап – змістовно-технологічний. Це проведення дослідно-експериментальної роботи з метою перевірки висунутої наукової гіпотези; апробована психолого-педагогічна технологія формування

основи ПВГ у молодших школярів; проведена експериментальна перевірка ефективності розробленої програми; здійснений вибір методів і засобів корекційно-розвивальної роботи.

Третій етап – заключний аналітико-синтетичний, де уточнювалися окремі методологічні й теоретичні положення; узагальнювалися дані дослідно-експериментальної роботи; затверджувалася технологія роботи з дітьми, систематизувалися й оформлялися результати дослідження.

Загальні здобутки нашого дослідження пов'язані із:

- систематизацією й узагальненням матеріалу психолого-педагогічних досліджень;

- розкриттям формування ПВГ як складного процесу розвитку: особистості молодшого школяра, у тому числі інтелектуального, емоційного й поведінкового компонентів;

- об'рунтуванням й структуруванням моделі ПВГ, визначенням критеріїв особистісної гідності;

- інтегральним підходом до створення психологічної основи ПВГ;

- об'рунтуванням психологічних механізмів формування ПВГ;

- створенням комплексної технології формування психологічних основ ПВГ і її апробуванням;

- застосуванням поетапного впровадження теорії П. Гальперіна про формування розумових дій і понять, уточненням й наповненням їх відповідним змістом;

- розкриттям змісту ПВГ, що представляє складний процес морального, емоційно-вольового, інтелектуального розвитку особистості молодшого школяра;

- аналізом досягнень психолого-педагогічної науки;

- методологічним об'рунтуванням висхідних параметрів моделі дослідження ПВГ;

- розробкою засобів оптимізації основи формування ПВГ, виявленням передумов, факторів, закономірностей даного процесу;

- виділенням, уточненням понять самопроцесів ПВГ і їх змісту; створенням структури й змісту самопроцесів;

- використанням теоретичних і науково-методичних матеріалів визначення методів і засобів формування ПВГ;

- розробленням комплексної методики, її активним використанням в роботі практичного психолога;

- застосуванням технології щодо формування психологічної основи ПВГ;

- створенням корекційно-розвивальної програми, зміст якої дозволить педагогам і психологам розбудовувати самопроцеси для формування ПВГ у молодших школярів.

Таким чином, зазначимо, що формування особистості – складний процес розвитку. Виникнення ПВГ особистості означає становлення відносин між людиною й суспільством. Гідність людини є ціннісною орієнтацією, що характеризує ці відносини. Поняття людської гідності означає істотну ознаку й властивість, внутрішнє переживання.

Людина має відносну гідність, яка містить у собі сукупність особистісних якостей, які вона набула в процесі життєдіяльності, і які проявляються у всіх людей по-різному. ПВГ вимагає від людини, щоб вона об'єктивно цінувала себе й давала таку ж оцінку іншим. Гідність – самооцінка власних якостей, здібностей, світогляду, своєї поведінки, суспільного значення. Становлення ПВГ особистості як "морального суб'єкта" відбувається в силу наявності здатності нести відповідальність, бачити, виділяти, ставити проблеми, своєчасно їх усвідомлювати й ухвалювати відповідальні рішення. Здатність відповідати не тільки за себе, але й за інших, за характер своїх взаємин.

Стрижень усього розвитку особистості дитини – формування супідрядності мотивів і самосвідомості. Молодший школяр здобуває відносно стійкий внутрішній світ, план поведінки, який необхідний для свідомої участі в житті суспільства. У правильному формуванні ПВГ у дітей значення має забезпечення єдності переживань і дій. Необхідно, щоб діти багаторазово повторювали гарні вчинки й тим самим виробляли звичні форми поведінки.

Під психологічним механізмом ми розуміємо систему різних умов, засобів, структур, відносин, зв'язків і інших психічних явищ, що забезпечують продуктивний розвиток моральної свідомості особистості. У якості психологічних механізмів розвитку моральної свідомості виділяють альтруїстичний механізм як базовий і пов'язані з ним механізми емпатії; ідентифікації, прийняття й освоєння ролей, установку.

Мета констатувального експерименту полягала у виявленні структурних одиниць, що становлять психологічну основу формування ПВГ вихідного рівня й створення технології формування поведінки дітей, що впливає на динаміку цього почуття. Алгоритм розуміння формування основи ПВГ являє собою ланцюг послідовних дій: орієнтацію дитини на усвідомлення оцінки, що впливає на виникнення самопізнання, самосвідомості, самоспостереження, і самооцінки, яка формується за рахунок самоствердження, самоповаги, саморегулювання, самоконтролю.

На етапі констатувального експерименту ми:

1) впроваджували авторські й модифіковані методики й тести, що розкривають зміст самопроцесів ПВГ, виявляли вихідний рівень у молодших школярів особистісних якостей;

2) на основі структурованої нами моделі ПВГ виявляли особливості функціонування самопроцесів: оцінки, самооцінки, самопізнання, самосвідомості, самоспостереження, самоповаги, самоствердження, самопідбадьорення, саморегуляції, самоконтролю.

Попередньо провели анкетування, а також аналіз програм, за якими працюють педагоги, вихователі у навчальних закладах.

Метод анкетування із застосуванням методу бесіди є основним для виявлення знань педагогів про сутність поняття "гідність" і його зміст, що віднайшли застосування в роботі з батьками. Кожне питання допомагало дорослим усвідомлювати соціальну значущість формування даного почуття.

Застосована нами методика французького психолога де Грефе пропонувала оцінити себе й однолітків графічним способом.

Модифікація методики В. Шуритенкової "Діагностичні проби" застосовувалася з метою зрозуміти характер оцінних висловлень дітей, значення слів з оцінною семантикою.

Для виявлення самопізнання й щирості молодших школярів здійснювалася модифікація методики "Незакінчені пропозиції" (Сакс і Леві). Ми визначали самопочуття дитини, характер щирості і настрою, наявність механізму внутрішньої регуляції поведінки.

Вивчення рівня дитячої самосвідомості й моральної поведінки молодших школярів продовжили за допомогою модифікованої методики С. Якобсон, Г. Моревої "Вивчення моральної поведінки". Метою стало визначення рівня моральної власної поведінки й однолітків при дотриманні й порушенні норми справедливості.

Вивчення рівня самосвідомості проводилося за допомогою методики І. Дубровіної, А. Рузької "Вивчення рівня самосвідомості". Виявляли: усвідомлення молодшими школярами бажань і переваг; усвідомлення минулих і майбутніх дій.

Нас цікавило ставлення дітей до своїх батьків. Із цією метою ми здійснили "інформометрію" Н. Синягіної для дітей, щоб виявити наявність доброти, взаєморозуміння з батьками в процесі самоспостереження.

Визначення елементів самоповаги стало можливим із застосуванням методу бесіди на тему: "Розкажи про себе".

З метою з'ясувати, чи вловлює дитина зміст вимог, усвідомлює значення чинених їм вчинків для інших, здатна дитина підкорити особисті бажання, свої прагнення вимозі, потреби у інтересах інших, ми використовували методику Р. Ібрагімової "Вивчення проявів почуття боргу", досліджуючи характер самопідбадьорення.

Рівень сформованості саморегуляції у інтелектуальній діяльності ми визначали, застосовуючи модифіковану методику У. Ульяновської про саморегуляцію.

Вивчення самоконтролю у виконанні послідовних дій проходило за допомогою модифікованої методики І. Дубровиної "Ланцюжок дій".

На етапі формувального експерименту ми здійснювали завдання: розробити корекційно-розвивальну програму, створивши комплексну технологію формування ПВГ на основі самопроцесів. При розробці корекційної-розвивальної програми "Гідність у тобі самому" ми опиралися на результати проведеного констатувального експерименту, що дозволило виробити рекомендації з її застосування. Робота здійснювалася за такими напрямками: розроблялася програма з урахуванням концепції поетапного формування розумових дій і понять П. Гальперіна, давалася психологічна оцінка ефективності формування ПВГ у молодших школярів.

Програма будувалася згідно з теорією П. Гальперіна про поетапне формування розумових дій:

Перший і другий етапи – орієнтовна основа дії: це попереднє ознайомлення з поняттям (мета поняття; вказується, на що потрібно орієнтуватися при виконанні дії; як їх виконувати);

Третій етап – зовнішньомовленнєвий етап: виконання дії в усному мовленні, що відбувається у процесі бесіди.

Четвертий етап "зовнішнє мовлення про себе": він припускав закріплення міжособистісних відносин (вправи арт-терапії, складання розповідей).

П'ятий етап – когнітивний (виконання дії у внутрішньому мовленні). Даний етап включав різні види ігор, вправи ігрового характеру.

Заняття розраховані на підгрупи, проводяться 1-2 рази в тиждень по 30 хвилин. Ефективності розроблених корекційно-розвивальних заходів сприяло дотримання психокорекційних принципів:

- врахування вікових психологічних і індивідуальних особливостей дошкільників (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін);

- комплексності методів психологічного впливу (Л. Божович, В. Давидов);

- системності корекційних, профілактичних і розвиваючих завдань.

Робота проводилася з батьками й з педагогами, мала форму тренінгів і консультацій. У процесі тренінгів експериментатор навчав педагогів ефективним способам взаємодії з дитиною.

Модифікували методику Є. Шишмакової про прояв ПВГ у молодшого школяра. За показники ЧСД ми прийняли зовнішні прояви дитини: висловлення про себе, здатність до оцінки й самооцінки, наявність виявлених самопроцесів. Дані експерименту дозволили об'рунтувати критерії особистісної гідності: позитивне ставлення до себе, стійке уявлення про себе, наявність моральних уявлень, рефлексія, емпатія, адекватність оцінок і самооцінок, самостійність у судженнях і вчинках.

Якщо мовлення ритмічне й спокійне, у голосі звучить відкритість почуттів, наявність емпатії, прийняття себе й навколишніх, взаєморозуміння, довіри, креативності, рефлексії – діти з високим рівнем ПВГ.

Коли змінюється інтонація й збивається ритм мовлення, коливається швидкість; вона стає переривчастою, швидкою, голосною або тихою, адекватність оцінок і самооцінок часто є ситуативною й зумовлена міжособистісними взаємодіями дошкільників – діти із середнім рівнем ПВГ.

Утім, нерозвинені властивості суб'єкта спілкування, діяльності, самосвідомості з відповідною їм неадекватною активністю у взаємодії з оточенням, утрудняють висловлювати дітям власні думки, шукають підтвердження, схвалення у педагога, не шукають опори в собі – низький рівень.

Психокорекційний вплив стає можливим завдяки механізму проєкції – несвідомому переносу власних переживань і станів на об'єкт і механізм ідентифікації – розумінню й інтерпретації іншої людини шляхом отождоження себе із цією людиною або персонажем.

Нами вивчався зміст самопроцесів ПВГ і наявність у них рівня особистісних якостей.

Ми досліджували, як оцінює себе, власну поведінку у порівнянні з однолітками, молодший школяр. Для цього застосували методику французького психолога де Греефе. Досліджуваному пропонувалося оцінити себе й однолітків графічним способом.

На аркуші паперу експериментатор малює 3 кружечки. Інструкція: "Ми з тобою будемо грати. Бачиш ці кружечки? Це будуть діти. Якщо хлопчик (дівчинка) гарний, намалюй; йому довгий хвостик, от так (показую як треба це зробити) униз від кружечка проводиться довга вертикальна лінія); якщо хлопчик (дівчинка) поганий – намалюй йому зовсім короткий хвостик. А цей кружечок – ти сам. Намалюй і собі хвостик довгий або короткий". Аналіз результатів дозволив нам виявити рівень самооцінки:

Так, 40 % дітей намалювали до "свого" кружечка самий довгий хвостик, пояснюючи: "Я добрий"; "Я добре граю з дітьми" – оцінюють себе вище членів дитячого співтовариства – високий рівень.

Проте, 16 % дітей оцінюють себе нарівні з однолітками (у всіх дітей однакової довжини хвостики), пояснюючи: "Я така ж гарна як вони"; "Усі дуже гарні, і я гарна"; "Отут усі гарні" – середній рівень.

Однак, 44 % дітей не вміють бачити себе окремо від інших – низький рівень: 36 % дітей мають рівну з одним з однолітків оцінку (у них однакової довжини хвостики), третій одноліток має більш низьку оцінку в порівнянні з ними (дуже короткий хвостик). 8 % учнів оціню-

ють себе нарівні з одним з однолітків (довгі хвостики), але обоє вони уступають в оцінці третій дитині (самий довгий хвостик). Молодші школярі ще не вміють оцінювати, не відокремлюють себе від інших.

Даний експеримент показав, що учні молодших класів (40 %) починають розмежовувати власну й 36 % чужу поведінку, але в першу чергу звертають увагу на себе. Їхні мотиви моральні.

Модифіковану методику Г. Урунтаєвої, Ю. Афонькиної "Вивчення самооцінки й оцінки особистісних якостей дітей" ми застосували для виявлення самооцінки й оцінки особистісних якостей дітей.

Експеримент складався з 2-х серій. Стимульним матеріалом були 2 іграшкових будиночки й світлини дітей класу. Перед проведенням експерименту ми проводили бесіду про моральні якості особистості дітей: уміння ділитися іграшками, наявність доброти, чуйності, допомоги одноліткам, акцент робили на те, що до негативних якостей належать сварка, бійка.

Перша серія. Дітям пропонували розглянути світлини всіх дітей класу й розподілити світлини по двох будиночках. У перший будиночок треба покласти світлини гарних дітей (вони завжди придуть на допомогу, поділяться іграшками), у другий – не дуже гарних. Тим самим ми прагнули зрозуміти, чи володіють діти молодшого шкільного віку вмінням оцінювати однолітків за моральними якостями.

Друга серія. Для визначення самооцінки було поставлено запитання: "У який будиночок ти віднесеш свою світлину?"

Учні розкладали світлини дітей у відповідний іграшковий будиночок. При цьому вони повинні були пояснити, чому обрали саме цей будиночок.

Висновок:

1. Аналіз теоретичних джерел показав, що людська гідність – це складне інтегральне утворення, представлене єдністю суб'єктивної реальності, засноване на взаємодії внутрішньоособистісних і зовнішньосоціальних детермінант розвитку. Воно належить структурі особистості в цілому. Це осмислення й переживання своєї моральної цінності й суспільної значущості. Зовнішні й внутрішні фактори стимулюють прояв структурних одиниць ПВГ, визначають спрямованість особистості молодшого школяра (власна поведінка – одне, при наявності впливу – інше).

Інтегрований підхід до формування структурних елементів почуття власної гідності дозволив: визначити конкретний зміст, покладений в основу формування ПВГ; виділити причини формування ПВГ; уточнити механізми внутрішньої регуляції. ПВГ формується, зміцнюється й розбудовується тільки через самоствердження в будь-якому виді діяльності, де дитина робить навіть незначні успіхи й одержує схвалення.

Позитивний зворотний зв'язок повідомляє дитину про те, що її дії правильні й корисні. Головний принцип взаємин між дітьми, дітьми й дорослими – справедливість.

2. Структурована модель слугує основою розбудови позитивного впливу на функціонування самопроцесів молодшого школяра. Детермінація зумовлена функціями гідності: орієнтаційної, що допомагає орієнтуватися в системі моральних цінностей; мотиваційної, пов'язаної з вираженням потреб особистості; регулятивної, що впливає на діяльність і поведінку, коли регуляція поведінки переноситься на внутрішні мотиви саморозвитку. Гідність у цьому віці визначається позитивними моральними якостями, властивими молодшому школяру в конкретній проблемній ситуації: самостійність, чуйність, позитивна думка про себе, справедливість, взаєморозуміння, співчуття, чесність, упевненість, відповідальність.

3. Формування ПВГ відбувається у процесі спільної діяльності з дорослими, у ході засвоєння найбільш простих форм суспільного досвіду. Самопізнання в єдності з методами самовладання пов'язане з роздумуванням над собою (саморефлексією) і самоосмислюванням.

Для генезису дитячого почуття власної гідності необхідна позитивна оцінка оточуючими людьми відповідних чеснот учнів молодших класів. Етап розвитку самооцінки виражався в появі в учнів потреби в оцінці своєї діяльності з боку дорослих. Молодші школярі засвоювали оцінки, які їм давав дорослий, і емоційно їх переживали, прагнули робити краще те завдання, котре вони виконували. Основними етапами становлення ПВГ стали: ознайомлення з моральними нормами через функції самопроцесів; перевірка необхідності в них; практичне застосування або відмова від діючої установки у особистій поведінці, що характеризувала вироблення моральних якостей.

4. Кожний блок корекційно-розвивальної програми передбачав інтеграцію методів формування соціального досвіду, осмислення мотивації поведінки й діяльності, методи самовизначення особистості. У результаті застосування блокової системи зросла усвідомленість моральних норм, підвищилася адекватність ставлення до них, змінилися мотиваційні переваги дітей, відбулися зміни у поведінковому компоненті у бік позитивності поведінки. Основними факторами розвитку мотиваційної сфери є: виконання вимог дорослих, виділення власної діяльності в окремий від діяльності дорослих; поява мотивів відповідності дій за зразком; дії для задоволення самостійно виникаючих потреб, становлення особистісної поведінки; орієнтування на власні вчинки й оцінки; виникнення складної ієрархії мотивів; виникнення системи взаємин з навколишніми. Формування основи ПВГ є умовою са-

морозвитку особистості, який являє собою процес усвідомленої діяльності молодших школярів, спрямований на розвиток індивідуальності. Головне – накопичення досвіду моральних переживань, пов'язаних з ПВГ, позитивне оцінне ставлення, емоційний стан успіху, прагнення до поліпшення себе – самовиховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психол. журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63-70.

2. Ананьев Б.Г. К постановке проблемы развития детского самосознания // Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : в 2-х т. – Т. II. / под ред. А.А. Бодалева и др. – М. : Педагогика, 1980. – С. 103-127.

3. Анцыферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы / Л.И. Анцыферова // Психология формирования и развития личности / под ред. Л.И. Анцыферовой. – М. : Наука, 1981. – С. 3-19.

4. Асмолов А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа / А.Г. Асмолов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 367 с.

5. Бахтин М.М. К философии поступка / М.М. Бахтин // Философия, и социология науки и техники: Ежегодник 1984-85. – М., 1986. – С. 80-160.

6. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / под ред. Д.И. Фельдштейна. – [3-е изд.] / Л.И. Божович. – М. – Воронеж, 2001. – 349 с.

7. Братусь Б.С. К проблеме нравственного сознания в культуре уходящего века / Б.С. Братусь // Вопр. психологии. – 1993. – № 1. – С. 6-13.

8. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.

9. Гальперин П.Я. Лекции по психологии : учеб. пособие для студ. вузов / П.Я. Гальперин. – М. : Высш. шк., 2002. – 399 с.

10. Давыдов В.В. О понятии личности в современной психологии / В.В. Давыдов // Психол. журн. – 1988. – Т. 9. – № 4. – С. 22-32.

11. Зимбардо Ф. Формирование самооценки / Ф. Зимбардо // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара : ИД "Бахрах-М", 2003. – С. 282-297.

12. Как построить свое "Я" / под ред. В.П. Зинченко. – М. : Педагогика, 1991. – 133 с.

13. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. – Т. 1. / под ред. В.В. Давыдова и др. / А.Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – 391 с.

14. Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара : ИД "Бахрах-М", 2003. – 672 с.
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1998. – 712 с.
16. Синягина Н.Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений / Н.Ю. Синягина. – М. : Владос, 2003. – 95 с.
17. Слободчиков В.И. Психология человека: Введение в психологию субъективности : учеб. пособие для вузов / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 383 с.
18. Урунтаева Г.А. Практикум по детской психологии : пособие для студ. пед. ин-тов, уч-ся пед. училищ и колледжей, воспитателей дет. сада / под ред. Г.А. Урунтаевой / Г.А. Урунтаева, Ю.А. Афонькина. – М. : Просвещение ; Владос, 1995. – 290 с.
19. Чеснокова И.И. О психологических основах самовоспитания / И.И. Чеснокова // Психология формирования и развития личности / под ред. Л.И. Анцыферовой. – М. : Наука, 1986. – С. 223-235.
20. Шибутани Т. Я-концепция и чувство собственного достоинства / Т. Шибутани // Самосознание и защитные механизмы личности. – Самара : ИД "Бахрах-М", 2003. – С. 220-232.
21. Эриксон Э. Идентичность / Э. Эриксон // Психология самосознания: Хрестоматия. – Самара : ИД "Бахрах-М". – М., 2003. – С. 517-533.

УДК 159.922.123

ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНА СФЕРА У СПРЯМОВАНОСТІ ЮНАКІВ

Куриленко Ю.О.

Розглянуто структуру особистості, а також роль ціннісно-орієнтаційної сфери у формуванні спрямованості юнаків.

Ключові слова: особистість, структура особистості, спрямованість, ціннісно-орієнтаційна сфера.

Рассмотрена структура личности, а также роль ценностно-ориентационной сферы в процессе формирования направленности юношей.

Ключевые слова: личность, структура личности, направленность, ценностно-ориентационная сфера.

This article are considered structure of personality and the role of value-orientation sphere in the formation of orientation of youth.

Key words: personality, structure of personality, orientation of personality, value-orientation sphere.